

**Insamling av folkdiktning i Replot:
en kvalitativ granskning av Wilhelm Sjöbergs samlingar**

Janeta Österberg

Kandidatavhandling

Konstuniversitetet, Sibelius-Akademien

Ämnesgruppen för folkmusik

Våren 2026

Avhandlingens namn	Sidantal 23
Insamling av folkdiktning i Replot: en kvalitativ granskning av Wilhelm Sjöbergs samlingar	
Författarens namn	Termin Våren 2026
Janeta Österberg	
Utbildningsprogrammets namn	
Sibeliusakademin, Folkmusik	
Sammanfattning	
Syftet med avhandlingen är att göra en kvalitativ granskning av Wilhelm Sjöbergs samlingar som finns bevarade i Svenska Litteratursällskapets (SLS) arkiv. Samlingarna som jag utgått från är SLS 52, 63, 66 och 94, från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Kvalitativ ska i det här avseendet uppfattas som en innehållsbaserad analys där jag gjort både mera allmänna noteringar om samlingarnas struktur och innehåll, samt noterat vilken information som angivits i samband med uppteckningarna. Sådan information relaterar till framföraren, ort, spridning och årtal, samt en mera omfattande övrig information. Den presenteras i tematiska helheter relaterat till musikens syfte och funktion, dansrelaterad information samt instrumentering och spelstil. Jag har sedan reflekterat över samlingarnas innehåll ur ett kulturhistoriskt (Nyqvist 2007, 11) samt biografiskt perspektiv (Nyqvist 2007, 13). Som bas för den kulturhistoriska reflektionen har jag använt akademiska litteratur och reflekterat över samlingarnas innehåll i relation till insamlingsarbetets bakgrund, utförande och dåtida värderingar och utmaningar. I den biografiska granskningen har jag varit medveten om att Wilhelm som person också har inverkat på samlingarnas innehåll och utförande. Därför har jag även reflekterat över hur hans kompetenser och andra omständigheter har influerat samlingarna. Wilhelms personliga bakgrund har främst hämtas från intervjuer utförda av Ann-Mari Häggman och Helena Boucht. I sin helhet konstateras att det finns ett stort värde i Wilhelms insamlingar. De är omsorgsfullt utförda och även väldigt beskrivande. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv kan man konstatera att han delvis delade då rådande värderingar, men också kan anses vara föregångare inom andra. Man kan också konstatera att Wilhelm som person i stor utsträckning har påverkat hans insamlingsarbete. Tack vare sin musikaliska bakgrund har han varit väldigt kompetent att göra noggranna och beskrivande uppteckningar. Samtidigt har också hans lokala ursprung sannolikt gett honom fördelar i insamlingsarbetet i förhållande till andra utomstående insamlare.	
Sökord	
Wilhelm Sjöberg, Finlandssvensk folkmusik, traditionell musik, Replot, kvalitativ granskning, Kvarken, arkiv, Svenska litteratursällskapet	
Uppsatsen har laddats upp till plagiatkontrollsystemet Turnitin (datum)s	
14.5.2026	

Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1. Bakgrund.....	1
1.2. Forskningsfråga och avgränsningar	2
1.3. Material, metod och teoretisk inramning.....	2
2. Insamling av folkdiktning i Finland.....	3
2.1. Introduktion och politisk bakgrund	3
2.2. Insamling av finlandssvensk folkdiktning.....	4
2.3. Vad samlade man in? Vilka riktlinjer fanns det?	5
3. Insamling av folkdiktning i Replot	7
3.1. Familjen Sjöberg	7
3.2. Wilhelm Sjöberg och insamlingen av hans material	7
4. Wilhelm Sjöbergs samlingar.....	10
4.1. Material och tillvägagångssätt	10
4.2. Struktur, omfattning och utförande	10
4.3. Ort, spridning och ålder.....	12
4.3.1. Ort och spridning.....	12
4.3.2. Ålder	13
4.4. Information om meddelaren.....	13
4.5. Övrig information som angivits i samband med uppteckningarna.....	14
4.5.1. Syfte och funktion.....	14
4.5.2. Dansbeskrivningar och annan dansrelaterad information.....	15
4.5.3. Om instrumentering och fiolspel i Replot.....	17
5. Diskussion	18
6. Slutsatser	22
Källförteckning.....	24

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Finlandssvensk folkmusik är en folktradition som finns i Finland och som är knuten till den svenskspråkiga befolkningens kultur och historia. Traditionellt har den finlandssvenska folkmusiken utövats av den svenskspråkiga befolkningen i Finland, som främst varit belägen längs med kustremsan i Österbotten, Åboland, Nyland och på Åland. I den här avhandlingen ska finlandssvensk folkmusik tolkas som folkmusik som samlats in efter finlandssvenska spelmän och spelkvinnor. Trots att den har många likheter med bland annat den svenska och finska traditionen, har den många särigheter som gör att den också kan uppfattas som en egen nisch eller tradition. Jag upplever också att det är den generella uppfattningen bland de svenskspråkiga utövarna.

Jag har under flera års tid varit väldigt intresserad av folkmusiktraditionen i Replot och Björkö, öar i Kvarkens skärgård. Öarna är idag en del av min hemkommun, Korsholm. Tack vare deras avskilda läge var traditionen väl bevarad där och har också till största delen blivit tillvaratagen av lokala insamlare. I insamlingsarbetet har familjen Sjöberg haft en avgörande roll, där speciellt Wilhelm Sjöberg varit central för uppteckandet av den lokala folkdiktningen. Jag har tillbringat många timmar med att bläddra igenom hans uppteckningar och lyssnat på intervjuer om honom i arkivet. Jag har ofta imponerats av hans arbete, samtidigt som han verkar ha varit en sympatisk, kompetent och uppskattad man.

När man pratar om insamlingen av den finlandssvenska folkdiktningen är det omöjligt att inte nämna Otto Andersson, som på många sätt haft en avgörande roll i bevarandet av den finlandssvenska traditionen (Forslin 1975, 62). Samtidigt är det många andra som har gjort betydande insatser och som också förtjänas att lyftas fram. Wilhelm Sjöberg är utan tvivel en sådan. Även om han inte är okänd för insamlingshistorien, är min uppfattning att det inte heller finns något helhetsmässigt omfattande skriftligt material om honom eller hans samlingar. Mycket material finns utspritt bland olika källor och är också svåråtkomligt för personer som är intresserade av det. Därför vill jag gärna genom mitt arbete här bidra till att skapa en sådan sammanställning, samt göra en djupdykning i hans samlingar och mera systematiskt granska hans material. Eftersom jag är intresserad av den historiska aspekten av insamlingsarbetet har jag ytterligare velat granska samlingarna mot en mer historisk bakgrund. Samtidigt har samlingarnas innehåll och utförande också påverkats av Wilhelm som person, hans kompetenser och lokala förutsättningar för arbetet. Därför har jag även velat reflektera över innehållet i samlingarna med det som bakgrund.

1.2. Forskningsfråga och avgränsningar

Syftet med avhandlingen är att göra en kvalitativ granskning av Wilhelm Sjöbergs samlingar som finns bevarade i Svenska Litteratursällskapets (SLS) arkiv. Kvalitativ ska i det här avseendet uppfattas som en innehållsbaserad analys där jag gjort både mera allmänna noteringar om samlingarnas struktur och innehåll, samt noterat vilken information som angivits i samband med uppteckningarna (Vuori 2026). Sådan information relaterar till framföraren, ort, spridning och årtal, samt en mera omfattande övrig information. All information har varit av intresse och jag har försökt att så omfattande och mångsidigt som möjligt ta den i beaktande i min analys- och diskussionsdel. Jag har däremot inte gjort några uträkningar för hur ofta en viss information har givits, utan snarare på ett mera allmänt plan tagit den i beaktande. Den presenteras nedan i tematiska helheter relaterat till musikens syfte och funktion, dansrelaterad information samt instrumentering och spelstil.

Inom familjen Sjöberg finns det flera medlemmar som har bedrivit folkloristisk insamling på Replot. Inte minst bör nämnas Wilhelms far Olof Reinhold Sjöberg. Eftersom längden på den här avhandlingen är begränsad, och Olof Reinholds insamlingar också omfattar spridda områden i Finland, utgår jag här endast från Wilhelms insamlingar. Av de samlingarna har jag fokuserat på de med musikrelaterat material, även om flera samlingar inkommit till arkivet.

Samtidigt som den kvalitativa granskningarna är det huvudsakliga syftet med avhandlingen har jag också velat sammanställa information om Wilhelm Sjöberg och den verksamhet han bedrev i Replot. Den information ger också ett mervärde och kompletterande perspektiv för samlingarnas innehållsgranskning. Även om öarna Replot och Björkö oftast nämns separat, ska Replot i avhandlingen för enkelhetens skull uppfattas som att också inkludera Björkö.

1.3. Material, metod och teoretisk inramning

I avhandlingen har jag använt mig av olika typer av material. Insamlingsarbetets historiska bakgrund har hämtats från akademisk litteratur och kortare artiklar av erkända personer inom den finlandssvenska folkdiktningens forskningsområde. Sådana är bland annat Ann-Mari Häggman, Niklas Nyqvist, Gunnel Biskop och Alfhild Forslin. En viktig informationskälla har även varit Litteratursällskapets egen publikation som beskriver arkivets verksamhet mellan åren 1885-2010. I tillägg har jag använt mig av Ann-Mari Häggmans och Helena Bouchts intervjuer i SLS arkiv och som främst relaterar till Wilhelms liv och musikaliska verksamhet.

En nyckelroll för avhandlingen är givetvis Wilhelm Sjöbergs insamlingar, som i sin helhet har varit skriftliga till formatet. Jag har i min analys utgått från fyra samlingar, som också finns fritt tillgängliga digitalt utanför SLS arkiv. Dessa samlingar utgörs av SLS 52, 63, 66 och 94, från slutet av 1800-talet

och början av 1900-talet. I analysen har jag utelämnat SLS 16, eftersom innehållet i den enligt SLS arkivarie ingår i de övriga samlingarna. I analysen har jag även uteslutit ÖTA 218 (1920-1937) eftersom den är skriven på Braille och inte finns översatt i sin helhet. Enligt informationen i SLS databas innehåller den samlingen däremot också något vismaterial, som skulle ha varit intressant att analysera i min avhandling.

I min granskning har jag systematiskt noterat vilken information som angivits i samband med uppteckningarna i de olika samlingarna. Jag har sedan reflekterat över innehållet ur ett kulturhistoriskt (Nyqvist 2007, 11) samt biografiskt perspektiv (Nyqvist 2007, 13). Som bas för den kulturhistoriska reflektionen har jag använt den ovannämnda akademiska litteraturen och reflekterat över samlingarnas innehåll i relation till insamlingsarbetets bakgrund, utförande och dåtida värderingar och utmaningar. I den biografiska granskningen har jag varit medveten om att Wilhelm som person också har inverkat på samlingarnas innehåll och utförande. Därför har jag även reflekterat över hur hans kompetenser och andra omständigheter har influerat samlingarna. Inte minst, hurdana möjligheter han som en lokal person har haft i arbetet i förhållande till en utomstående akademiker. Till underlag för den granskningen har jag främst använt Häggmans och Bouchts intervjuer, där Wilhelm som person och hans musikaliska verksamhet mera detaljerat beskrivits. Det kulturhistoriska och biografiska perspektivet är däremot inte helt fristående från varandra utan ska snarare anses komplettera varandra.

2. Insamling av folkdiktning i Finland

2.1. Introduktion och politisk bakgrund

I Finland påbörjades insamlingen av folkdiktning på allvar under 1800-talet, som historiskt sett har präglats av ett aktivt letande efter en kulturell finsk identitet (Nyqvist 2007, 29). I skapandet av denna nationella identitet stod ”folket” i centrum och bönderna kom att representera någon slags urtyp för det folket. Genom att samla in folkets språk, seder, sånger, sägner och berättelser försökte man hitta folksjälens samt väcka nationalandan. Det vetenskapliga intresset för materialet gick således hand i hand med ett politiskt uppdrag. (Ekrem 2014, 24.)

Trots att den finländska kulturen under 1800-talet har beskrivits som stark tvåspråkig blev det finska språket allt mer framlyft som en politisk och kulturell identitetsutmärkande faktor, på det svenska språkets bekostnad. Den här språkliga värderingen reflekterades också i insamlingsarbetet där insamlingen av finskspråkig folkdiktning, med en stark tyngdpunkt på material från de östfinska regionerna, kom igång redan i början av 1800-talet. (Nyqvist 2007, 29–30.)

År 1831 grundades det finska litteratursällskapet (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) som efter det fick en ledande roll för insamlingen av den finska folkdiktningen samt främjandet av det finska språket. Sällskapet blev tidigt ett centrum för insamling av finsk folkkultur, med Elias Lönnrot i spetsen. (Nyqvist 2007, 30–31.)

2.2. Insamling av finlandssvensk folkdiktning

Den finlandssvenska folkdiktningen har huvudsakligen samlats in separat från den finska traditionen och med andra institutioner som drivande kraft. Insamlingen av den finlandssvenska traditionen kom också igång mycket senare än motsvarande aktioner på finskt håll.

Det hela fick sin början under 1840-talet då Johan Oskar Immanuel Rancken (1824–1895) av en slump för första gången kom i kontakt med svenskspråkig allmogekultur i Finland och hans intresse för den väcktes (Forslin 1962, 24). Det inofficiella startskottet för insamlingsarbetet kom i april 1843, då Rancken i den österbottniska tidningen *Ilmarinen* utfärdade ett utrop ”till fosterlandsvänner” och uppmanade till insamling av folkminnen på svenskspråkigt håll i Finland (Nyqvist 2007, 27). Speciellt romanser, ballader, vallvisor, barn- och vaggvisor, skämtsamma kväden samt sånger till lekar och danser lyftes då upp som intressanta insamlingsobjekt. Utropet har beskrivits som både kraftfullt och betydelsefullt, men fick dessvärre inga konkreta resultat. För att få igång insamlingsarbetet involverade han istället sina elever vid Vasa Elementarskola, där han sedan 1846 undervisade. (Forslin 1962, 24–25.) En av hans mest framstående insamlare blev Jakob Edvard Wefvar (1840–1911), som också hade ett tätt samarbete med Olof Reinhold Sjöberg i Replot (Solstrand 1913, 97–98). Tack vare elevernas medverkan växte de Ranckenska samlingarna fram och en stor samling folkdiktning sammanställdes under 1860- och 70-talet. Rancken kom även med tiden att erhålla titeln ”den finlandssvenska folkloristikens fader” (Ekrem 2014, 25).

Det var däremot först under 1880-talet som intresset för den svenskspråkiga allmogen väcktes på allvar och en insikt om att finlandssvenska traditionen måste bevaras etablerades (Nyqvist 2007, 27). En bidragande orsak till det var de allt starkare motsättningarna mellan svekomaner och fennomaner, vilket gav upphov till politiska spänningar i det finländska samhället. På grund av det finska språkets framfart fanns det en allmän och realistisk rädsla att det svenskspråkiga kulturarvet i landet skulle uppslukas av det finskspråkiga. Således väcktes även bland de svenskspråkiga en insikt om att de finlandssvenska traditionerna och det svenska språket också borde bevaras. Man uppfattade det till och med som en historisk och nationell rätt, samt en historisk och patriotisk plikt att göra det. (Hakala 2004, 19–20.)

Under samma årtionde togs initiativ till uppförandet av ett finlandssvenskt litteratursällskap, vars viktigaste ändamål skulle vara att ta om hand om de traditionsskatter som ännu fanns bland den svenskspråkiga allmogen i Finland (Forslin 1962, 27). Som ett resultat grundades Svenska Litteratursällskapet 1885, vilket fick en stor betydelse för insamlingen av den finlandssvenska folkdiktningen. Sällskapets viktigaste roll blev att koordinera insamlingsarbetet, samt senare att publicera materialet. (Nyqvist 2007, 32.) Insamlingsarbetet kom till stor del att bedrivas av stipendiater som utsågs av Litteratursällskapet (Nyqvist 2007, 40) och andra fristående insamlare som sände in material till arkivet mot en ”belöning” beroende på materialets värde (Ekrem 2014, 34). Tack vare stipendiaternas insats växte samlingarna både i storlek och kvalitet. En stor del av det material som samlades in under slutet av 1890-talet och början av 1900-talet finns idag samlade i den finlandssvenska folkdiktningen, och som är i flitig användning av finlandssvenska spelmän. Sammanlagt har 21 volymer av folkdiktningen publicerats mellan åren 1917 och 1975. (Svenska Litteratursällskapet, 5.1.2026.)

2.3. Vad samlade man in? Vilka riktlinjer fanns det?

Då insamlingsarbetet påbörjades var man tvungen att välja och prioritera vilket material som skulle tas till vara. Det material som idag finns bevarat i arkiven är resultatet av en sådan mer eller mindre medveten urvalsprocess. På så sätt har arkiven bestämt vad som ska förvaras och göras tillgängligt, och om man drar det till sin spets, även haft makt att påverka utformandet av det kollektiva minnet och slutligen hur historien skrivs. (Ekrem et al. 2014, 11.)

Efter Litteratursällskapets uppkomst utarbetade man en strategi och riktlinjer för vad som skulle insamlas samt hur det skulle göras. Sådana instruktioner sammanställdes år 1887 och publicerades i ett tudelat insamlingsformulär. I den första delen beskrevs de arter av folkdiktning som skulle samlas in. Bland de musikrelaterade kategorierna återfinns folkvisor, lekar, danser samt seder och bruk. Den andra delen bestod av regler och råd för hur insamlarna skulle gå till väga för att samla in dessa. Bland annat föreskrevs att orten där uppteckningen gjorts alltid bör anges. Likaså ska tiden för upptecknandet och namnet på respektive sångare eller berättare noteras. (Ekrem 2014, 34.) Dessutom ska uppteckningarna utföras på den dialekt som framställaren själv har använt och den ska noggrant anges både gällande uttal och formulering. I samband med beskrivningar av lekar, seder, bruk och dylikt, kunde däremot skriftspråket användas. Slutligen konstaterades, i all sin enkelhet, att det är bättre att anteckna för mycket än för lite. (Ekrem 2014, 35–36.)

Kraven var således både omfattande och stränga, och allt inskickat material genomgick också en kvalitetsgranskning när det kom till Litteratursällskapet. Granskningen innebar ofta en verklig

närläsning av materialet och som redan från början var både systematisk och noggrann. (Ekrem 2014, 49–50.) Det var inte ovanligt att brister lyftes fram och allt material blev inte heller godkänt (Ekrem 2014, 37). Det fanns bestämda åsikter om vad som borde och inte borde införas i sällskapets traditionssamlingar (Ekrem 2014, 52).

Sällskapet började också senare även att ”styra” insamlingen, så till vida att de kunde ange en viss ort eller ett visst tema som stipendiaterna skulle fokusera på (Ekrem 2014, 56). Under slutet av 1800-talet hade exempelvis största delen av det insamlade materialet bestått av visor. När Otto Andersson 1902 beviljades stipendiet var därför syftet att fokusera på den instrumentala dansmusiken, som hittills hade varit mera obekant och upptecknats i mindre utsträckning. (Nyqvist 2007, 42–43.) Andersson blev den första upptecknaren som huvudsakligen koncentrerade sig på uppteckning av fiolspelmännens snirkliga låtar (Forslin 1969, 7).

När de instrumentala melodierna började upptecknas i större utsträckning, blev också frågor om instrumentering aktuella. Ann-Mari Häggman lyfter fram att nästintill alla av de uppteckningar som är gjorda är framförda på fiol (Häggman 2021, 27). Dragspelet, däremot, var redan från början ett kontroversiellt instrument. Även om dragspelet blev populärt bland befolkningen under slutet av 1800-talet, sågs det också som en inkräktare och ett hot mot den genuina folkmusiken. Därför noterades ofta melodier framförda på dragospel inte av upptecknarna, och dragospelare uppfattades inte heller som ”riktiga” spelmän. Denna syn har kraftigt influerat innehållen i arkiven. Det var först under 1960-talet som det banades väg för dragspelsmusiken till arkiven. (Häggman 2021, 29.)

Även om Litteratursällskapets regler var både stränga och klara, iakttogs de inte alltid omsorgsfullt av stipendiaterna. Ibland på grund av försummelse (Ekrem 2014, 59) men även på grund av utmaningar de stötte på under fältresorna. Utan teoretisk utbildning kunde det exempelvis vara svårt att uppteckna melodierna. (Ekrem 2014, 69.) Många stipendiater återgav också att det var svårt att hitta genuint folkligt material att teckna upp (Ekrem 2014, 64–65), samtidigt som det var svårt att få kontakt med personer på främmande orter. En stipendiat berättar bland annat om att det var lätt att samla in material i hans hemsöcken där han var bekant med folk, medan det var en stor utmaning på främmande orter, där misstänksamheten mot utomstående ofta var stor (Ekrem 2014, 66). Även Litteratursällskapet hade noterat att insamlingsarbetet underlättades av en lokal kännedom, varför de också senare favoriserade insamlare som var från trakten och kunde bygga sina undersökningar på tidigare kännedom därifrån (Ekrem 2014, 62).

3. Insamling av folkdiktning i Replot

3.1. Familjen Sjöberg

Några betydande insamlare av finlandssvensk folkdiktning hittar man på Replot i Kvarkens skärgård, där flera generationers insamlare varit verksamma. Familjen Sjöberg har haft en stor betydelse för bevarandet av den där lokala traditionen, som har ansetts vara speciellt ålderdomlig tack vare sitt avskilda läge (Nilsson 2022, 53). Fadern Olof Reinhold Sjöberg (1838–1913) räknas som en av pionjärerna inom det finlandssvenska insamlingsarbetet och var känd för att vara en noggrann och precis man (Häggman 1982). Det är egenskaper som också gav sig till känna i hans insamlingar, som har beskrivits som både omsorgsfullt ordentliga, vårdade samt till handstilen prydliga (Solstrand 1913, 98). Olof Reinholds intresse för insamlingsarbetet gick även i arv till hans två söner Hugo och Wilhelm Sjöberg, där framför allt Wilhelm kom att bli en betydande insamlare av folkdiktning från områden i Kvarkens skärgård. Tillsammans har Olof Reinhold och Wilhelm lämnat in sammanlagt 1770 sidor uppteckningsmaterial till Litteratursällskapet (Nilsson 2022, 53).

3.2. Wilhelm Sjöberg och insamlingen av hans material

Olof Wilhelm Filemon Sjöberg (1868 – 1937) började under 1890-talet teckna upp folkvisor, sägner och ordspråk som sändes in till SLS (Uppgård 2021, 6). Stundvis fungerade han också som litteratursällskapets stipendiat (O. R. Sjöberg 1902, 79).

I sitt uppteckningsarbete har Wilhelm haft stor hjälp av sin hustru Elisabeth ”Betty” Sjöberg (f. Gädda). Betty (1875–1905) kom från ett musikaliskt släkte i skärgården och var en skicklig sångare med en bred repertoar. Hon kände igen att det fanns ett värde i insamlingsarbetet och hjälpte honom gärna med det. Det är också uppenbart att Wilhelm satte stort pris på hennes insatser, då han i SLS 63 skriver att han i sitt arbete har haft en god hjälp av sin hustru. I tillägg säger han att de flesta, ja nästan alla melodier i den (stora) samlingen är föresjungna av henne, och som hon i sin tur hade efter sin moder (SLS 63, 2). Tyvärr fick Wilhelm och Betty bara en kort tid tillsammans då Betty avled endast 30 år gammal till följd av en kort tids sjukdom (Häggman 1982). Även om Bettys liv blev kort, är hennes musikaliska arv inte bortglömt utan finns bevarat i arkiven.

Till yrket var Wilhelm lite av en mångsysslare och var bland annat utbildad klockare och organist. Han var även verksam som bokbindare, något som han och hans bror Hugo hade lärt sig av sin far redan i ung ålder. Dessutom bedrev han från och med 1899 en lanthandel i byn. Lanthandeln bedrev han fram till sin död 1937, och den kom även att bli relevant för hans insamlingsarbete. (Boucht 1972.)

Precis som sin bror Hugo led Wilhelm av en nedärvd och obotlig ögonsjukdom, som gav sig till känna redan i ung ålder (*ibid.*). Med tiden blev hans syn sämre och under 1920-talet tappade han mer eller mindre synen helt (Uppgård 2021, 6). Den nedsatta synförmågan kom även i viss mån att påverka Wilhelms yrkesliv. Det berättas bland annat att han trots sin klockarutbildning inte jobbade mycket som klockare, just på grund av den allt sämre synen. Innan han gifte sig fungerade han en kort tid som tjänsteförrättande klockare i Replot, men tog efter det endast emot enstaka vikariat om det behövdes. I klockartjänsten ingick nämligen arbetet som organist, vilket krävde bra syn för att noggrant kunna läsa noterna för kyrkomusiken. På grund av den nedsatta synen var detta en utmaning för Wilhelm. De gångerna han vikarierade vid kyrkan bad han därför prästen att på förhand meddela vilka psalmer som skulle sjungas, så att han hade tid att lära sig de utantill på gehör tills de skulle spelas. (Boucht 1972.)

Samtidigt är min uppfattning att Wilhelm har levt ett aktivt liv trots sin sjukdom och inte låtit den begränsa honom. I jobbet i lanthandeln hade han till exempel lärt sig att känna igen krusningarna på sidorna av mynten för att kunna avgöra vilken valör de hade. På så sätt kunde han ta emot pengar av kunderna samt ge växel pengar tillbaka. Wilhelm tyckte även mycket om att både läsa och skriva och när synen blev sämre började han på egen hand att lära sig att läsa och skriva blindskrift (Braille). Tillsammans med sin bror lånade de böcker på blindskrift från Helsingfors och han skaffade sig också en blindskriftsmaskin som han började skriva på. Anskaffningen av maskinen förenklade skrivprocessen markant för Wilhelm, och efter det använde han sig oftast av den i sitt skriftliga arbete. (Boucht 1972.)

En del av hans material som har inkommit till SLS är också skrivet på blindskrift. Wilhelm efterlämnade 170 sidor uppteckningar på Braille och som hans släktingar överlämnade till arkivet 2008. Hittills är de uppteckningarna det enda material på punktskrift som återfinns i Litteratursällskapets arkiv. Dessvärre är uppteckningarna inte omfattande undersökta då det i sin helhet inte finns översatt från Braille. Däremot ingår delar ur materialet i Ann-Mari Häggmans balladundersökning, där hon speciellt lyfter fram en särskild variant av "Bonden och kråkan". Hon noterar där att balladen i fråga är speciell eftersom det har ett ovanligt omkväde och att texten innehåller direkta anspelningar på den skärgårdsmiljö som balladen har sjungits i. (Uppgård 2021, 6.)

Sitt folkloristiska material samlade Wilhelm delvis in genom att själv besöka sina informanter, men också genom kunder som besökte honom i lanthandeln. Folk i byn hade fått höra att han var intresserad av folkligt material och det var inte ovanligt bybor besökte butiken på kvällskvisten för att dela med sig av historier, trolldomar osv. Meddelarna kunde bestå av allt från yngre kvinnor och

män till gamla gubbar och gummor. Wilhelm frågade ofta ut dem och tecknade samtidigt upp deras historier. (Boucht 1972.)

Wilhelm var väldigt musikalisk och trakterade många instrument, så som fiol, piano och dragspel. Han brukade bland annat spela på knutdanser i Panike, där de ofta befann sig under somrarna (Häggman 1982). Dessutom var Wilhelm en god sångare och medverkade, så länge han ännu kunde gå, i lokala körer i Replot. Där sjöng han ofta den bärande basstämman. Det berättas också att han ofta brukade sjunga hemma om kvällarna när det övriga arbetet var över. Då ackompanjerade han sig själv på orgel och sjöng folkvisor, även från sina egna uppteckningar. Ett av hans barn berättar också om när hon var liten och fick sitta med i famnen och skulle lära sig att sjunga för första gången. (Boucht 1972). Flera av Wilhelms barn var musikaliska och finns idag inspelade i arkivet, där de på band bland annat framför sånger som Wilhelm tecknat upp. Eftersom Wilhelms uppteckningar endast är skriftliga till formatet, är de ett värdefullt tillskott.

Tack vare sitt musikaliska anlag hade Wilhelm också ett gott gehör, vilket även flitigt utnyttjades av ortsborna. Det var inte ovanligt att folk från byn kom till honom för att få fiolen, en cittra, ett dragspel eller något annat instrument, stämt. Även om det fanns ett flertal spelmän i byn, var det inte alla som kunde få instrumentet i stämning. Förutom stämmningsarbeten renoverade Wilhelm även instrument, så som dragspel, munspel och fioler. (Boucht 1972.)

Min uppfattning är att Wilhelm förutom att ha varit en betydande upptecknare också var en betydelsefull karaktär för kulturutövningen i Replot. Han deltog aktivt vid olika musikaliska tillställningar och har även på olika sätt sört för andras musikaliska utövning och möjliggjort den. I tillägg till att reparera och stämma instrument lånade han exempelvis ofta ut sin orgel till ungdomslokalen där körererna övade. Han hjälpte även andra i deras inövning. Det berättas bland annat hur han innan en invigningsfest hjälpte en barnmorska att öva in sången hon skulle uppträda med, och att de dessutom övade in några stycken fyrhänt på piano. (Boucht 1972.)

Man får lätt intrycket att Wilhelm var genuint intresserad av traditionen och att bevarandet av den och det lokala var viktigt för honom. Han verkar också på många sätt ha varit en central figur på orten och kommit i kontakt med många människor. Inte minst, tack vare byabutiken, instrumentrenoveringen och deltagande i lokal verksamhet.

4. Wilhelm Sjöbergs samlingar

4.1. Material och tillvägagångssätt

Wilhelm har lämnat in ett antal samlingar till SLS arkiv, inte bara relaterat till musiktraditionen, utan även ortnamn, djurnamn, trollformler, dialektala ord osv. I den här avhandlingen har jag utgått endast från det musikrelaterade materialet och som även är fritt tillgängliga digitalt utanför arkivet. Dessa samlingar utgörs av SLS 52 (1896), 63 (1897), 66 (1898) och 94 (1904).

Jag har noggrant granskat dessa fyra samlingar och tagit fasta på omständigheter gällande samlingarnas utförande, struktur och innehåll. I fråga om utförande och struktur har jag främst noterat samlingarnas kvalitet, deras uppbyggnad och andra omständigheter relaterade till deras sammanställning. I den resterande innehållsrelaterade granskningen har jag observerat vilken information som nämnts i samband med uppteckningarna. Där har jag först tagit fasta på information i relation till ort, spridning, ålder och framförare. Slutligen har noterat vilken övrig information som angivits i samband med uppteckningen. Sådan information kan beröra när man brukade framföra en viss melodi, hur den brukade spelas eller hur det kunde gå till på danser i trakten. Här jag har så mångsidigt som möjligt försökt beröra och ta i beaktande all tillhörande information, samt så enhetligt som möjligt att presentera den.

Nedan presenteras först analysen gällande samlingarnas yttre omständigheter, det vill säga struktur, omfattning och utförande. Efter det reflekterar jag över vilken information som angivits i samband med ort, spridning och ålder. Till näst har jag noterat vilken information Wilhelm har antecknat om framförarna. Slutligen har jag sammanställt observationerna om övrigt innehåll i olika tematiska helheter. Dessa relaterar till melodins syfte och funktion, dansrelaterad information samt instrumentering och spelstil. Innehållet presenteras enligt ovannämnda struktur.

4.2. Struktur, omfattning och utförande

De fyra samlingarna är relativt omfattande och innehåller sammanlagt omkring 430 musikuppteckningar. Av de är 187 kategoriserade som visor, 35 som danslekar och 198 som dansmelodier. SLS 52 innehåller uteslutande vokalt material medan det i de övriga samlingarna förekommer både instrumentalt och sjunget material. Den största samlingen är SLS 63 med dryga 180 uppteckningar och SLS 94 den minsta med knappa 50 uppteckningar.

Samlingarna är i sin helhet väldigt organiserade och följer nästan alla samma struktur. Materialet presenteras med tydliga kategoriseringar och ofta med en tillhörande introduktionstext. Genomgående för alla samlingar är att vismaterialet består av både utskriven text och tillhörande

melodi. Oftast presenteras sångtexterna och melodierna skilt, så att alla verser finns i en sektion och melodiuppteckningen med första versen som exempel i en annan. Samma strukturella tänk förekommer i samband med dansmelodierna. Ofta har information om eventuell spelman och ort angivits först i en listning, medan de utförda melodierna noterats i efterföljande sektion.

Även om man ibland måste bläddra mycket för att kunna kombinera rätt text med rätt melodi, eller rätt spelman med rätt melodi, ger ändå uppdelningen en tydlig struktur som är lätt och logisk att följa. SLS 52, 63 och 66 följer mer eller mindre genomgående en sådan struktur, men i samling SLS 94 är bakgrundinformationen delvis nämnd i samband med melodiuppteckningarna och delvis vistexterna. Ur det perspektivet har den samlingen en mer oregelbunden struktur, även om den inte påverkar läsligheten av samlingen som helhet.

Notskrifterna är generellt sett prydliga och lättlästa och har allt som oftast har även en tempoangivelse nämnts i samband med melodin. Uppteckningarna är även omsorgsfullt, och ibland till och med pedantiskt, utförda. Exempelvis finns Replot brudmarsch i SLS 63 upptecknad två gånger, eftersom Wilhelm inte ansåg att den första versionen var tillräckligt korrekt. Enligt honom är den andra versionen mera korrekt, speciellt i förhållande till de drillarna som användes vid framförandet (SLS 63, 128). Vid instrumentala melodier finns ofta dubbelgrepp och medtagna lösa strängar utskrivna, likaså bindningar gjorda med stråken. Stundvis har även en andra stämma noterats, utgående från spelmännens eget spel.

Ytterligare är tonarterna medvetet utvalda då dansmelodierna enligt honom är skrivna i de tonarter som vanligtvis användes på orten. Enligt Wilhelm är de tonarterna oftast dm, D, och ibland G och am, men sällan någon annan (SLS 94, 25). Bland det sjungna materialet finns däremot en större variation i tonartsvalen. I förhållande till sångtexterna finns det stundvis någon smärre variation i den texten som i sin helhet noterats skilt och den versen som skrivits ut i samband med melodin. Oftast går den versen som noterats i samband med melodin bättre ihop med melodin än den andra.

I sina samlingar har Wilhelm i regel noterat namnen så som lokalbefolkningen själva skulle benämna dem. Detta fenomen förekommer både i låttexter, låtarnas titlar samt de olika danstyperna som användes i regionen. Några exempel är "Tjelngpolka" (käringspolka) (SLS 66, 121), "Bru'marsch" (Brudmarsch) (SLS 66, 75) och "Ko'läitar" ("koletare") (SLS 66, 76). Några lokala benämningar på danser är bland annat "tvåstågare", "sjustegare" (SLS 63, 116) och "tjyntar" (SLS 63, 119), som alla är en typ av schottisdans. Ett annat exempel är "nijmangel" (niemanengel) (63, s. 119) och "polkamasolka" (polkamazurka) (SLS 63, 116). Wilhelm använder även i sina egna beskrivningar dialektala ord. Några exempel är "gässbåden" = gästbud (SLS 66, 65) och "fjoål" (SLS 63, 128). I

sina beskrivningar har han också använt sig av den benämningen på strängarna som de lokala spelmännen använde uti Replot. Dessa är *kvintin*, *altin*, *nåordin* och *basin* (W. Sjöberg 1916, 80), där kvintin är e-strängen och basin g-strängen.

4.3. Ort, spridning och ålder

4.3.1. Ort och spridning

Wilhelms samlingar innehåller till största delen uppteckningar från Replot, där två av samlingarna uteslutande innehåller sådant material. Dessa är SLS 52 och SLS 94. De övriga innehåller även material från områden i Korsholm och andra kringliggande kustområden kring Kvarkens skärgård.

Platsangivelserna i samlingarna är en kombination av väldigt generella hänvisningar till ett större område och mera specifika referenser i samband med enskilda melodier. De mera allmänna hänvisningarna är ofta i stil med ”Vasa skärgård”, ”Vasa omnejd” eller ”gränsområden till Nikolajstad”. Ofta säger Wilhelm antingen att melodin är allmän vid de områdena, eller anger först en specifik ort med ett tillägg om att den också är allmän inom Vasaområdet. På samma sätt har han också kunnat ange att en viss melodi, eller typ av melodi, inte förekommer på andra orter i Vasas närhet än just i Replot. Ett sådant exempel är grötmarscher, som i Replot var vanliga på bröllop (SLS 63, 126). Ett annat exempel är lekdansen ”Fatti fåglen”, som inte fanns på andra orter än i Replot skärgård, där den ofta gett upphov till mycket munterhet (SLS 63, 96).

I de mera specifika Ortsangivelserna anges orten ofta på bynivå, både på Replot och i de kringliggande områdena. Några exempel är Söderudden, Södra Vallgrund, Norra Vallgrund och Björkö. Andra exempel är Böle, Västerhankmo och Smedsby, som alla idag är en del av Korsholm. Den mest detaljrika platsangivelsen förekommer i SLS 94, där han till och refererar till ett specifikt hemman: Korvskat (SLS 94, 24).

Även om Wilhelm i sina uppteckningar ofta skriver att melodin förekommer i flera varianter, har han i regel undvikit att uppteckna dubletter eller variationer av samma melodi. I samband med danslekar i SLS 63 har han noterat att det finns smärre variationer i både ord och melodi mellan byarna, men att han inte upptecknat de eftersom skillnaderna var så små. I samma samling uppger han ytterligare att så gott som alla uppteckningar i den förekommer uti Vasa skärgård, men att han bara tecknat upp den mest använda varianten. Han konstaterar vidare att det bland annat i Bergö förekommer flera stycken som han redan tecknat upp i Replot, eftersom de två spelmännen i Bergö genom giftermål har flyttat dit från Replot (SLS 63, 129).

Däremot har han stundvis kunnat notera vid vilken ort meddelaren själv har lärt sig melodin. Ett exempel är ”Åttamanengel” efter Betty Sjöberg från Replot, och som hon enligt uppteckningen har efter en spelman i Böle (SLS 66, 70). Ett annat är ”Kåoven röutar” (kon råmar) som Karl Wäst (Replot) lärde sig i Iskmo (Mustasaari) (SLS 66, 66). Till sist kan nämnas ”Jällarin” efter Erik Backman (Björkö) och som han själv lärt sig i Vassor (Kvevlax) (SLS 66, 72). Dessa hänvisningar kan ge en liten fingervisning om hur melodierna har spridits, samt var de förekommit.

4.3.2. Ålder

Wilhelm har oftast inte i samband med melodierna uttryckt när de förekom eller nödvändigtvis när han själv upptecknade den. I samband med en emigrantvisa har han angett året 1858, men inte specificerat vad året reflekterar (SLS 63, 5). Den övriga informationen om melodins ålder har oftast uttryckts i form av mera generella kommentarer så som ”gammal” eller ”mycket gammal”.

I samband med några melodier har Wilhelm gjort någon typ av åldersrelaterad hänvisning. Han har exempelvis kunnat ange kommentarer som att melodin varit ”en av de äldsta brudpolskorna” i trakten (SLS 94, 30), eller att en dans inte dansas nu längre, men att den gjorde det för 50 år sedan (SLS 94, 31). Precis som Wilhelm i samband med melodins spridning har kunnat ange *var* personen har lärt sig melodin, har han även stundvis angivit *vem* meddelaren har lärt sig melodin av. Bland annat nämns i samband med ”Wisborgsvisan” att framföraren Karl Sand har lärt sig visan av sin moder (SLS 94, 37). På samma sätt nämns om ”Vasa brand” att den är upptecknad efter Betty Sjöberg, så som hennes moder sjungit den för 30 år sedan (SLS 94, 58). Sådana kommentarer ger en liten indikation om när melodierna åtminstone har funnits, samtidigt som det beskriver hur en del av musiken också gick i arv från generation till generation.

4.4. Information om meddelaren

I samband med uppteckningarna har Wilhelm delvis angett vem som är meddelare, samt någon information om denne. Den första samlingen innehåller inte en enda personhänvisning, medan det i de övriga samlingarna oftast förekommer sådana. Ibland är hänvisningen någon mera generell hänvisning, så som att melodin framförts av en ”76-årig gubbe” (SLS 94, 22) eller en ”72 årig gammal gumma” (SLS 94, 20), men ofta också med för- och efternamn på spelmannen eller kvinnan. Han har däremot sällan angett någon yrkestitel, även om några få sådana förekommer. Några exempel är *bonden* Hermansson Rönn (SLS 94, 38), *sytningssmannen* Karl Åkerman (SLS 94, 41) och *Kantor* Molander (SLS 63, 123).

Det som däremot är intressant är att samling SLS 94 förutom personernas officiella namn även innehåller många hänvisningar till smeknamnen på meddelarna. Ibland anges bara smeknamnet,

exempelvis "Måmas Pell" (SLS 94, 31), "Båbba" (SLS 94, 19) eller "Wallarín" (SLS 94, 29), med tillägg om att det var gamla spelmän i byn. Han har också kunnat nämna bara förnamnet, så som "David" (SLS 94, 22). I många fall har Wilhelm däremot i samband med uppteckningen angivit både det förnamn, efternamn och smeknamn. Några exempel är Ådd Gost "Åddarin" (SLS 94, 21), Johan Ström "Bobas Joss" (SLS 94, 31), Anna Ulrika Kapell "Bennis Ann Oil" (SLS 94, 37) och Herman Rönn "Hårrback Härrin" (SLS 94, 42).

Han har kunnat nämna något om "kvalitén" på spelmannen. Han har bland annat skrivit att det uti Replot fanns tre spelmän som ansågs vara riktigt duktiga. Dessa lär ska ha varit bröderna Herman och Karl Wäst från Replot, samt Erik Backman från Björkö. Av dessa ska Erik Backman dock ha varit den skickligaste och var flitigt anlita på bröllop både inom och utanför Replot församling (SLS 63, 129).

4.5. Övrig information som angivits i samband med uppteckningarna

Utöver namnet på meddelaren och kommentarer om förekomst har Wilhelm i tillägg varit flitig med att ange annan information i sina uppteckningar. Det rör sig om allt från mindre kuriosa detaljer till information som är väldigt beskrivande för traditionen i Replot och utförandet av den. Exempelvis har han i samband med något stycke noterat att det var spelmannens favoritstycke (Bobbas). Samtidigt har han också kunnat ge någon egen beskrivande kommentar om styckets karaktär. Sådana har kunnat vara "högst egendomlig melodi" (SLS 94, 27) eller "effektfull melodi" (SLS 63, 126). Några av kommentarerna är mera beskrivande, så som att "melodin är en äkta allmogemelodi" (SLS 94, 44). Då har han också kunnat tillägga att man i stycket, som i de flesta allmogemelodier, inte med säkerhet kan avgöra om den går i 2/4 eller 3/4 (SLS 94, 22). En del av kommentarerna har också kunnat vara relaterade till utförandet. Bland annat skriver han om "Kvintvalsen" att den är speciell eftersom den kan utföras på endast en sträng (SLS 66, 69).

De flesta av de mera beskrivande kommentarerna relaterar till större områden och presenteras nedan enligt följande teman: syfte och funktion, dansbeskrivningar och annan dansrelaterad information samt om instrumentering och spelstil.

4.5.1. Syfte och funktion

En klar tillgång i Wilhelms uppteckningar är att han ofta noterat vilken funktion musiken har haft och i vilka sammanhang den har utförts. Bland annat förekommer i hans samlingar en del bröllopsmusik, som spelades vid olika skeden av bröllopsfirandet. Något exempel är "Gröitstampin" (SLS 63, 114) som spelades när bröllopsgästerna satt sig ner vid borden och gröten skulle serveras. Då melodin spelades brukade kockarna hålla grötfaten över sina huvuden, och höja och sänka dessa i takt med

musiken. När brudparet bjöd gästerna att dricka brännvin, som ofta var utblandat med vatten och socker, kunde "Bjudanmarch" efter Karl Wäst (SLS 63, 126) spelas. Ett annat bröllopsrelaterat exempel är "Sliutmarsch" efter Erik Backman, som spelades när bröllopet var slut och det var dags för gästerna att avlägsna sig (SLS 63, 127).

Funktionsrelaterade notiser har också gjorts i samband med danslekarna. Där har Wilhelm bland annat redogjort att "Inbjudningssången" ofta förekom när någon festlighet skulle föregå ute i det gröna. Sådana festligheter kunde vara olika hopläggningskalas eller midsommarvakor (SLS 63, 84). På motsvarande sätt föreskrivs i samband med "skära havra" att den oftast framfördes vid slutet innan sällskapet skulle skilja sig åt. Ytterligare ett exempel är "Staffansvisa" efter Karl Kniper från Kvevlax och som användes vid jullekorna medan sällskapet sjungandes dansade en vanlig trindpolska (SLS 63, 52). Vid dansstugorna kunde även vissa låtar markera att dansen var slut. Ett sådant exempel är "Sliutdansin" efter Betty Sjöberg (SLS 63, 127) som spelades vid slutet av en danstillställning då sällskapet dansande avlägsnade sig till musiken. Ett annat är "Vingelihåopan" efter Karl Wäst (SLS 94, 33) och som spelades för att göra slut på dansen, eller "vingla ihop den".

Melodierna kunde också ha betydelse vid mera vardagliga sysslor. I Samling SLS 66 finns bland annat tre "ko'läitar" upptecknade efter Betty Sjöberg. Enligt Wilhelm avser en ko'läitar en melodi utan ord och vilka allmogen i Replot använde när de sökte efter sina kor i skogarna. De som finns upptecknade här är variationer på kända folkmelodier och som också kunde framföras på fiol (SLS 66, 75). I samma samling finns också "Jontarin" efter Johannes Sederström och som enligt den där angivna informationen ofta användes av sjömän och timmermän i deras arbete. I synnerhet var sången populär under halningsarbeten (SLS 66, 74).

Bakgrundsinformationen är väldigt värdefull och den ger en uppfattning om hur den traditionella musiken har använts förr. Musiken var en del av både vardag och fest, vilket fint beskrivs i Wilhelms kommentarer.

4.5.2. Dansbeskrivningar och annan dansrelaterad information

4.5.2.1. Dansbeskrivningar

Wilhelm har även varit flitig med att i sina uppteckningar ange dansrelaterad information. Tack vare hans uppteckningar får man god bild av vilken dansrepertoaren var i den österbottniska skärgården i slutet av 1800-talet. Det som i hans samlingar också kan ses som unikt är att det i majoriteten av dem finns dansbeskrivningar i samband med de upptecknade dansmelodierna. Enligt Biskop samlades en stor mängd dansmelodier in under början av 1900-talet, men oftast utan samband med själva dansutförandet. På motsvarande sätt samlades danser in utan anknytning till själva spelandet av den

tillhörande musiken. Hon betonar därför att Wilhelms uppteckningar är unika, då både dansmelodin, dansbeskrivning och eventuellt bakgrund finns noterad tillsammans. Biskop noterar ytterligare att han var den första som medvetet ägnade sig åt både musiken och dansen på en viss bygd. (Biskop 2012, 285–86). Tillsammans med Allardt var Wilhelm den första upptecknaren som hade kapacitet att samtidigt teckna upp både dansens melodi samt beskrivning (Biskop 2012, 317).

I Wilhelms samlingar ingår sammanlagt omkring ett trettiotal beskrivningar, varav de flesta är pardanser (Biskop 2012, 284). En del av de är mera utförliga medan andra snarare kan beskrivas som ett fragment av en dans (Biskop 2012, 317). Speciellt i samband med lekdanserna är beskrivningarna mera specifika. Där har Wilhelm antingen i korthet beskrivit dansen innan han redogjort för orden, eller sedan bakat in dansbeskrivningen i samband med sångtexten. I sådana fall har han snuttvis noterat sångtexten och sedan beskrivit hur dansen går till under de fraserna, eller vice versa.

Även om Wilhelm inte beskrivit *hur* stegen skulle tas, har ändå speciellt pardanserna kunnat dansas senare baserat på dansbeskrivningarna som han tecknat upp (Biskop 2012, 284). Flera av dem ingår även i Folkdansringens dansprogram, som aktivt utövas av folkdansare i de svenskspråkiga regionerna i Finland.

Utöver de mera specifika dansbeskrivningarna har Wilhelm även angett mera allmänna kommenterar relaterade till dansens utföranden, men som ändå är väldigt beskrivande. Inte minst, att danserna i Replots skärgård enligt honom dansades i ovanligt hastig takt jämfört med på närliggande orter (SLS 63, 112-113). Om valsen skriver han att den består av en trestegsvals som igen dansas ovanligt hastigt. Däremot berättar han att det också i Replot har funnits en annan typ av vals, och som bestod av ett jämt valsande med tre steg runt på golvet. Den valsen ska ha dansats i något långsammare tempo än den först beskrivna. (SLS 63, 116). Polkadansen behöver han däremot inte beskriva, eftersom den dansas på samma sätt som vid andra orter i Vasa Skärgård (SLS 63, 115).

4.5.2.2. Om dansarters förekomst

Förutom beskrivningar av dansens utförande har Wilhelm också observerat att vissa danser har dansats förr men inte är i användning längre. Ett exempel är danslekar, som enligt Wilhelm vid uppteckningstillfället inte var i så stort bruk som det fordom har varit. Nu kan det endast i sommartider hända att någon ungdom tar sig en sväng om ute i det gröna. (SLS 63, 82). På samma sätt konstaterar Wilhelm att kadrilj inte dansas mera å denna ort (SLS 63, 121). Även menuetten har bortfallit (SLS 63, 123). Däremot beskriver Fredrika Gädda ur sitt minne ett fragment om hur menuettdansen har gått till och att man då först ställde upp sig i två led som sedan skred mot varandra. Vid andra turen fattade sedan några ur sällskapet samman till en ring. (SLS 66, 71). Beskrivningen är intressant

eftersom menuett-traditionen i de mellersta delarna av svenskspråkiga Österbotten i regel dog ut under 1800-talet, medan den fortsatte att leva kvar i de södra och norra delarna. Om man utgår från att Fredrika Gädda själv har hunnit bevittna en menuettdans i Replot, kan man anta att någon menuettdans ännu förekom där omkring mitten av 1800-talet.

På motsvarande sätt har Wilhelm också beskrivit hur eller när vissa danser kom till Replot. Exempelvis skriver han om polkans ankomst att Ådd Gost "Åddarin" borde vara den spelman som omkring 1868 för första gången införde polkan till Replot (SLS 94, 21). Enligt Gunnel Biskop uppkom polkan på 1840-talet (Biskop 2012, 280), så att polkan skulle ha ankommit till skärgården under slutet av 1860-talet är möjligt. I samband med stycket "Bådeliga Kårvskat Herrar" finns inget årtal nämnt, men nog en lustig historia om hur det gick till när niemanengel anlände till orten. Enligt uppteckningen ska en spelman vid Korvskat hemman ha infört dansen efter att ha lärt sig den av en bekant. När stycket sedan framfördes dansade en del av sällskapet trindpolska till melodin och blev sedan avundsjuka på det nya danssättet som "Kårvarna" hade lärt sig. I sin avundsjuka ställde de till med slagsmål, vilket också har inspirerat till melodins sångtext (SLS 94, 24).

4.5.2.3. Hur det gick till på danserna

I sina samlingar har Wilhelm också beskrivit hur det brukade gå till på danserna i Replot. Om dansen i Replot berättar han att man först måste hitta en passlig stuga att ha dansen i och sedan vänta på att spelmannen anländer (SLS 63, 130). Om det var brist på spelmän vid danserna kunde man ta en god sångare och sätta denne på en stol på bordet, varifrån dansstycket sedan sjöngs med ord (SLS 94, 20). Så fort spelmannen var på plats började ungdomen i en flygande fart att röra sig huller om buller längs med dansgolvet. Någon ordning kände man inte till i Replot skärgård, då en gosse bjuder upp en gosse och en flicka en flicka, ja till och med bjuder flickor upp gossar utan skillnad. Huvudsaken är att dansen går. Man hoppar och stampar, och faller någon omkull så reser de sig åter och börjar om på nytt. I detta kaos gäller det för spelmannens att gnida på strängarna av alla krafter och att hårt stampa takten med fötterna för att på något sätt försöka hålla ordning på dansarna. (SLS 63, 130-131).

Enligt Wilhelm dansar man i Mustasaari (Korsholm) och Kvevlax socknar ungefär lika som i Replot. Däremot dansas det lite mera "städat" i andra byar i Nikolajstads omedelbara närhet. (SLS 66, 65).

4.5.3. Om instrumentering och fiolspel i Replot

Melodierna som Wilhelm tecknat upp har antingen blivit föresjungna för honom av någon musikalisk person, eller sedan spelade efter någon av traktens spelmän. I samband med uppteckningarna har han genomgående angivit om stycket har sjungits eller spelats. Har det blivit spelat, ska man utgå från att det blivit framfört på fiol. Wilhelm beskriver i sina insamlingar hur fiolen på senare tid har fått ge

vika för dragharmonikan, men att fiolen ännu är det populäraste instrumentet i Replot skärgård (SLS 63, 112). Tack vare detta är också spelmännen från Replot omtyckta vid närgränsande kursbygder, där dragharmonikan blivit desto populärare. Även om Wilhelm själv spelar dragspel, konstaterar han att dragspelsmusiken enligt honom inte är värd någon uppmärksamhet i samlingarna, eftersom den inte har något historiskt värde (SLS 66, 65).

Gällande fiolmusiken har han däremot så noggrant som möjligt försöka återge spelmännens teknik och spelstil. I generella drag anger han att fioltekniken på orten är mer eller mindre utvecklad, långt beroende på spelmännens eget tycke och smak (SLS 63, 112). Stråkföringen har han beskrivit som egendomlig (SLS 94, 25) och att den för det mesta bestod av ett jämt filande med stråken (SLS 63, 112). Den har även bidragit till skärgårdsspelmännens popularitet på fastlandet (SLS 94, 25).

Förutom stråkföringen noterar Wilhelm att det var vanligt att man spelade på flera strängar samtidigt för att försöka generera en så stark ton som möjligt på e-, a- och d-strängen. För den som inte är van, menar han, kan detta resultera i ett "virrvarr" av ljud utan harmoni, men att melodierna med lite övning inte låter så illa som man först kunnat tänka sig (SLS 94, 25). Dubbleringen av strängar lyfts fram ytterligare i samband med "Ådd Gosts Pålkan", som enligt Wilhelm är mycket karaktäristiskt för ortens violinteori. Där fördubblas ofta a- och e-strängen, så att det skapas en egendomlig harmoni eller klang i stycket. Ibland låter man "kvinten" eller "alten" ljuda under hela stycket. På just det här lär Ådd Gost ska ha varit en mästare (SLS 94, 21).

I samband med instrumenteringen beskriver Wilhelm också hur musiken kunde framföras. Vid bröllop, till exempel, användes alltid två eller tre spelmän. Man började då med att stämma fiolerna så lika som möjligt. Sedan när man började spela, spelades vanligtvis så att ljudet endast fördubblades. Om man ville spela "fin musik", spelade en av spelmännen vanligtvis "sekond", dvs. oktaven under melodin (SLS 94, 23), eller någon annan oharmonisk stämma (SLS 63, 128). Det gällde att gnida på strängarna allt vad man förmådde. När det till musiken tillfördes sång, skrik, svordomar, slagsmål, stampningar, hojtningar, skrattsalvor av druckna personer, ja till och med skottavlossningar i storstugan, så får man uppfattningen om ett gästabud ute i skärgården. (SLS 94, 23).

5. Diskussion

Det är tydligt att Wilhelms insamlingar är av god kvalitet och att han gjort ett omfattande arbete med dem. Från ett mera allmänt perspektiv är samlingarna prydligt och omsorgsfullt skrivna, och man får lätt intrycket av att Wilhelm velat göra så noggranna uppteckningar som möjligt. I tillägg är samlingarnas innehåll tydligt strukturerat, vilket gör det lätt att följa. Detta är genomgående från första till sista samlingen.

Innehållet i samlingarna reflekteras delvis av dåvarande värderingar och riktlinjer som man hade vid insamlingsarbetet. Det är här bland annat värt att notera att Wilhelms första samling endast innehåller visor, vilket också Litteratursällskapet under sin första verksamhetstid satte stort fokus på. Samtidigt innehåller Wilhelms andra samling från 1897 utöver sjuget material även dansmelodier. Om Otto Andersson anses vara en av de första som började tecknade upp dansmelodier när han blev stipendiat 1902, är det märkbart att notera att Wilhelm redan innan det inkluderat sådant material i sina uppteckningar. Även hans samlingar från 1898 och 1904 innehåller dansmelodier. Man kan således konstatera att Wilhelm i det avseendet var bland de tidigare som också började fokusera på instrumentala dansmelodier.

Vid upptecknandet av dansmelodierna verkar det även ha funnits en strävan att samla in så ålderdomligt material som möjligt. Wilhelm uttrycker i SLS 63 att han inte samlat in så många polskor som önskat, vilket indikerar att det fanns ett önskemål om att ”äldre” folkdiktning gärna skulle tecknas upp. Inom den finlandssvenska folkdiktningen har polskor och menuetter uppfattats som sådant äldre material. Däremot har Wilhelm i samband med dansmelodierna tecknat upp tillhörande dansbeskrivningar, vilket han också fått mycket beröm för. Som bekant, var Wilhelm en av få som har inkluderat både dansmelodier och deras dansbeskrivningar i uppteckningarna. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv kan man således konstatera att han inte enbart var bland de första som sände in instrumentalt dansmaterial, utan även en av få som har tecknat upp tillhörande dansbeskrivningar.

I enighet med dåtidens värderingar har Wilhelm dock endast tecknat upp instrumentala melodier framförda på fiol. Som Häggman (2021) beskriver är näst intill alla av melodiuppteckningarna i arkivet fiolbaserade, samtidigt som andra instrument aktivt valts bort. Speciellt dragharmonikan, som blev populär under andra delen av 1800-talet, är ett av de instrumenten. Som noterades ovan, har Wilhelm inte beaktat dragspelsmelodier i sina uppteckningar. Snarare har han direkt föreskrivit att den inte är värd någon uppmärksamhet för att den inte har något historiskt värde. Wilhelms uppfattning om vilken musik som är ”värd” att tecknas upp och bevaras i arkiven överensstämmer därmed med dåtidens uppfattning bland upptecknarna.

En styrka i Wilhelms samlingar är generellt sett den omfattande informationen som ges i samband med uppteckningarna. Informationen om melodins ålder, eller åldersmässiga förekomst, är oftast inte väldigt detaljerad och han har inte heller specifikt angivit när han tecknat upp de olika melodierna. Stundvis har han tillfört någon kommentar om att melodin är gammal eller mycket gammal, eller någon enstaka notering om att den förekom för en viss tid sedan. Inte heller melodivarianter har han som utgångspunkt tecknat upp, även om han kunnat nämna att sådana förekom på andra orter.

Samtidigt delar han desto givmildare information om musikens bakgrund, syfte och utförande. Exempelvis beskriver han vissa melodiers roll under bröllop eller danstillställningar. På samma sätt återger han hur danserna kunde gå till och hur spelandet där eller på bröllop oftast genomfördes. Han har också noterat hur vissa danser kom till trakten och genom mera allmänna, men beskrivande, kommentarer angett att danserna oftast dansades ovanligt hastigt på Replot jämfört med övriga orter. Det ger verkligen intrycket att Wilhelm var genuint insatt i och intresserad av traditionen, samt att han ville förmedla hela den, inte endast fragment. Tack vare uppteckningarna får man en bredare förståelse för traditionen i Replot och hur den utövades i olika sammanhang. Exempelvis under bröllop eller danser.

I sina samlingar har Wilhelm i de flesta samlingarna angivit information om vem som har framfört melodin. På så sätt gav Wilhelm uppteckningarna en mera personlig gestalt, snarare än att bara förmedla "folkets" tradition. Min uppfattning är också att Wilhelm var bland de tidigare att ge meddelarna en sådana roll. I SLS insamlingsformulär från 1887 instruerades insamlarna att i sina uppteckningar notera vem som framfört melodin. Samtidigt ges också intrycket att stipendiaterna, av olika orsaker, inte omfattande tog denna riktlinje i beaktande. Ekrem observerar att Isak Alexius Björkström var en av de första som började ge informanten en personlig roll (Ekrem 2014, 68). Enligt SLS databas är hans insamlingar daterade mellan 1890-1894.

Det som däremot är intressant är att det är så stor skillnad mellan Wilhelms första samling från 1896 och den sista från 1904. I den första nämns ingen personinformation alls, medan de övriga innehåller mera beskrivande information. Wilhelm har inte omfattande noterat vilka yrken meddelarna hade, men nog namn och boningsort. Referensen till smeknamnen i SLS 94 ger enligt mig också en väldigt lokal stämning och ett intryck av att Wilhelm var känd med informanterna eller hade någon typ av personlig relation till dem. Det kan vara ett tecken på att Wilhelm blev mer bekant med folk under den tiden han samlade in material, och att byborna även visste vem han var och vad han gjorde. Mellan SLS 52 och SLS 94 hann det trots allt gå åtta år. Oberoende så reflekterar det en intressant utveckling över tid som har skett inom Wilhelms arbete och den informationen han valde att inkludera i sina samlingar.

Det att Wilhelm själv var från trakten utgår jag från att har varit en stor fördel i hans insamlingsarbete. Det har givit honom en helt annan utgångspunkt i förhållande till utomstående akademiker som utförde samma arbete. Som bekant, hade även Litteratursällskapet känt igen att insamlingsarbete underlättades av lokal kännedom. Tack vare hans lokala kännedom kan jag tänka mig att Wilhelm redan hade en uppfattning om vilken folkkultur som utfördes i trakten, samt mera etablerad

information om hur det gjordes. I insamlingsarbetet kunde han således bygga på redan existerande lokal kunskap.

Dessutom kände han kanske till var man kunde samla in den informationen samt vem man kunde kontakta. Då övriga stipendiater har beskrivit det som utmanande att komma i kontakt med lokalbefolkningen verkar detta inte ha varit ett problem för Wilhelm. Snarare verkar han på många sätt ha varit en central person för kulturutövningen där och också en person som många kunde anförtro sig åt. Han deltog själv i sociala musikaliska tillställningar, så som knutdanser och körsång. Han lånade också ut sina instrument och hjälpte andra att öva. Samtidigt renoverade han instrument och kunde via det komma i kontakt med lokala spelmän. Inte mins bedrev han en lantvaruhandel, där han naturligt kom i kontakt med bybor. Personer av olika åldrar hade hört att han var intresserad och kom självmant dit för att dela med sig av lokala historier och dylikt material. Det att Wilhelm har varit en lokal person, som dessutom verkat ha haft kontakt med många, ger honom absolut en fördel i insamlingsarbetet. Då han själv utövade traditionen han samlade in, kan jag tänka mig att han också har haft ett genuint intresse av den och en förståelse för den. Jag kan också föreställa mig att det att han var musikaliskt aktiv i trakten gjorde att det inte kändes främmande för bybor att dela med sig av sin musik till honom. Man kanske inte ifrågasatte hans bakomliggande syfte med insamlingsarbetet, vilket kunde vara fallet om en utomstående person gjorde samma.

Hans lokala ursprung ger sig också till synes på andra sätt i samlingarna, nämligen användningen av dialektala ord och uttryck. Enligt Litteratursällskapets insamlingsformulär skulle upptecknarna så långt som möjligt beakta de lokals dialekt och återge den så noga som möjligt i sina uppteckningar. För utomstående insamlare var detta en stor utmaning. Det verkar däremot ha varit väldigt naturligt för Wilhelm, som genomgående använt dialektala uttryck och benämningar i sina uppteckningar. Inte minst är låttitlarna oftast på dialekt, och han har själv också i sina beskrivningar använt sig dialektala ord.

Samtidigt är det också uppenbart att Wilhelm har haft stor nytta av sin musikaliska bakgrund i uppteckningsarbetet. Dels har han haft kapacitet att uppfatta musiken som framfördes, dels också kunskap att själv detaljerat teckna upp den. I samband med visuppteckningarna är det berömvärt att de är upptecknade med både text och tillhörande melodi. Det var nämligen endast de bästa visupptecknarna som utöver orden kunde dokumentera melodierna på ett sakkunnigt sätt (Ekrem 2014, 44). Hans noteringstalanger är också närvarande i samband med dansmelodierna, där han har strävat efter att så noggrant som möjligt återge både melodi och spelstil. Spelstilen har främst noterats i form av stråkföringar och dubbla toner, samt någon stilmässig kommentar i förhållande till innehållet. Som bekant, hade inte alla Litteratursällskapets stipendiater de teoretiska kunskaperna

som krävdes för att kunna teckna upp melodierna. Det är därför en stor styrka i Wilhelms samlingar. Trots att hans insamlingar endast är skriftliga till sitt format, förmedlar de en beskrivande bild av hur melodierna framfördes i bygden.

6. Slutsatser

I sin helhet finns det ett stort värde i Wilhelms insamlingar. De är omsorgsfullt utförda och även väldigt beskrivande. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv kan man konstatera att han delvis delade då rådande värderingar, men också kan anses vara föregångare inom andra. Fokuset på visor var det vanligaste under 1890-talet, vilket också kan återses i hans första samling. Samtidigt står han ut i fråga om utförandet, då han fått mycket beröm för upptecknandet av både text och melodi. Gällande upptecknandet av dansmelodier kan man konstatera att han var tidig med att göra det, och dessutom unik med att uppteckna tillhörande dansbeskrivningar. Samtidigt fokuserade han där endast på fiolmelodier, i enlighet med den tidens uppfattning om korrekt instrumentering.

Man kan också konstatera att Wilhelm som person i stor utsträckning har påverkat hans insamlingsarbete. Tack vare sin musikaliska bakgrund har han varit väldigt kompetent att göra noggranna och beskrivande uppteckningar. Det att han också själv utövade traditionen tyder på ett genuin intresse att ta del av det lokala och att sprida den vidare. Användningen av dialektala ord ger samlingarna ett väldigt lokalt avtryck. Samtidigt har han tack vare den lokala kännedomen haft andra förutsättningar att avgöra vilket material som kan samlas in, samt att komma i kontakt med lokalbefolkningen för att samla in det. Han har också kunnat ge en innehållsrik beskrivning av omständigheter kring musiken, så som syfte och sammanhang. Kort sagt, har han velat förmedla hela traditionen, inte endast delar av.

Det verkar som att Wilhelm har varit medveten om Litteratursällskapets riktlinjer och också strävat efter att de i beaktande. Samtidigt har Wilhelm också tack vare sina musikaliska kompetenser och lokala förutsättningar också haft möjlighet att med gott betyg kunnat uppfylla de stränga och omfattande krav som sattes på dåtidens insamlare. Jag anser att hans samlingar är av verkligt god kvalitet och att de ger en väldigt omfattande och detaljerad skildring av kulturutövningen och folkdiktningen på Replot. Han har onekligen gjort en värdefull insats för bevarandet av den finlandssvenska traditionen och förtjänar också att bli uppmärksammas för det.

I framtiden skulle det vara intressant att på motsvarande sätt granska Olof Reinhold Sjöbergs insamlingar. Tack vare hans tjänst som länsman på Replot har han gjort många tjänsteresor runt om i landet. Samtidigt var han också innan det verksam i militären och har genom det rest mycket samt kommit i kontakt med olika kompanier, där även musik utfördes. I tillägg räknas han vara en av de

första som började samla in svenskspråkig folkdiktning i Finland. Eftersom han och Wilhelm delvis var aktiva under olika tidsperioder, skulle det vara intressant att också jämföra innehållen i deras samlingar. Mitt intryck är att Wilhelm på många sätt har influerats av Olof Reinholds samlingar, samtidigt som det också finns märkbara skillnader mellan de båda.

Källförteckning

- Biskop, Gunnel. 2012. Dansen för åskådare: intresset för folkdansen som estradprodukt och insamlingsobjekt hos den svenskspråkiga befolkningen i Finland under senare delen av 1800-talet. Åbo Akad. Förl.
- Ekrem, Carola. 2014. “‘Belysandet Af Vår Allmoges Andliga Lif’ - Traditionsinsamlingen Inom Svenska Litteratursällskapet”. In Arkiv, Minne, Glömska: Arkiven Vid Svenska Litteratursällskapet i Finland 1885 - 2010. Skrifter Utgivna Av Svenska Litteratursällskapet i Finland 774.
- Ekrem, Carola, Gustavsson, Pamela, Hakala, Petra, and Korhonen, Mikael. 2014. Arkiv, minne, glömska: arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885 - 2010. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 774. Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Forslin, Alfhild. 1962. ‘Om Insamling Av Folkmelodier i Svenskfinland under Hundra År.’ In Suomen Musiikin Vuosikirja 1961-1962. Helsingfors.
- Forslin, Alfhild. 1969. ‘Otto Andersson – Idéernas Man’. Budkavlen, nos 48–49: 5–11.
- Forslin, Alfhild. 1975. ‘Insamling Av Folkmelodier i Svenskfinland’. Budkavlen (Åbo), nos 54–55.
- Häggman, Ann-Mari. 2021. ‘Pärtfiol Och Blänkande Harmonika: De Österbottniska Spelmännens Instrument 1850–1930’. Folk Och Musik, ahead of print, June 18. <https://doi.org/10.33343/fom.109212>.
- Hakala, Petra. 2004. ‘Svenska Litteratur Sällskapet i Finland Grundas’. In Arkiv, Minne, Glömska: Arkiven Vid Svenska Litteratursällskapet i Finland 1885 - 2010. Skrifter Utgivna Av Svenska Litteratursällskapet i Finland 774. Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Nilsson, Fredrik. 2022. “’Till Läsaren’”: Budkavlen Som Emotionell, Politisk Praktik’. Budkavlen 100 (March): 42–68. <https://doi.org/10.37447/bk.111632>.
- Nyqvist, Niklas. 2007. Från bondson till folkmusikikon: Otto Andersson och formandet av ‘finlandssvensk folkmusik’. Åbo Akademisk Förlag.
- Sjöberg, Olof Reinhold. 1902. Kort Biografiskt Slägtregister Öfver Ätten Sjöberg i Österbotten. F. W. Unggrens boktryckeri.
- Sjöberg, Wilhelm. 1916. ‘Något Om Fiolen Och Fiolspelning i Replot’. Hembygden, 79–80.
- Solstrand, Väinö. 1913. ‘Olof Reinhold Sjöberg’. Hembygden (Helsingfors), no. 7: 97–99.
- Uppgård, Pia. 2021. ‘Uppteckningar i Punktskrift Redo För Dechiffreering’. Källan.

Arkivmaterial (SLS)

Samlingar

SLS 52, Wilhelm Sjöberg, Replot, 1896.

SLS 63, Wilhelm Sjöberg, Replot, 1897.

SLS 66, Wilhelm Sjöberg, Replot, 1898.

SLS 94, Wilhelm Sjöberg, Replot, 1904.

Intervjuer

Boucht, Helena, 1972. 1972:99.

Häggman, Ann-Mari. 1982. 'Intervju Om Familjen Sjöberg På Replot'. FMI 27.

Hemsidor

2006, 'Finlands svenska folkdiktning', Svenska Litteratursällskapet.

<https://folkdiktning.sls.fi/#/home>

Vuori, Jaana. 2026. 'Laadullinen Sisällönanalyysi'. Tampereen yliopisto. Tietotarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallonanalyysi/>.